शब्दरत्नावली ॥ (यथा, मनुः । ८ । २२१ ।
"एवं दण्डविधिं कुर्य्याद्धार्म्मिकः पृथिवीपतिः ।
ग्रामजातिसमूहेषु समयव्यभिचारिणाम् ॥")

समूहनी, स्त्री, (समूह्यतेऽनयेति । सम् + ऊह + ल्युट् । स्त्रियां ङीप् ।) सम्मार्ज्जनी । इति हेमचन्द्रः ॥

समूह्यः, पुं, (समूह्यते इति । सम् + ऊह + ण्यत् ।) यज्ञाग्निः । तत्पर्य्यायः । परिचाय्यः २ उपचाय्यः ३ । इत्यमरः ।२।७।२० ॥ सम्यगूहयोग्ये, त्रि । निर्विसर्गश्चेदानन्तर्य्यार्थः । यथा,—
"प्रागुदक्प्लवनं देशं समं वा परिसमूह्य ॥"
इति गोभिलसूत्रम् ॥

समृद्धः, त्रि, (सम् + ऋधु वृद्धौ + क्तः ।) समृद्धियुक्तः । तत्पर्य्यायः । अधिकर्द्धिः २ । इत्यमरः । ३।१।११ ॥ अधिसम्पत्तिशाली ३ । इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, रामायणे । २।१४।२७ ॥
"संहृष्टमनुजोपेतां समृद्धविपणापणाम् ॥"
नागविशेषे, पुं । इति महाभारतम् । १ । ५७ । १७ ॥)

समृद्धिः, स्त्री, (सम् + ऋध् + क्तिन् ।) सम्यग्वृद्धिः । अतिशयसम्पत्तिः । तत्पर्य्यायः । एधा २ । इत्यमरः । ३ । २ । १० ॥ विधा ३ । इति जटाधरः ॥ (यथा, रघुः । ९ । १३ ।
"चरणयोर्नखरागसमृद्धिभि-
र्मुकुटरत्नमरीचिभिरस्पृशन् ॥")

समेतः, त्रि, (सम् + आ + इण् + क्तः ।) सम्यक्प्राप्तः । संयुक्तः । यथा,—
"नामसमेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ।
बहु मनुते तनुते तनुसङ्गतपवनचलितमपि
रेणुम् ॥"
इति श्रीजयदेवः ॥

समेधितः, त्रि, सम्यग्वर्द्धितः । संपूर्व्वैधधातोः क्तप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

समोदकं, क्ली, (समं उदकं यत्र ।) मथितार्द्धाम्बुदधि । अर्द्धजलयुक्तघोलम् । इति हेमचन्द्रः ॥ तत्पर्य्यायः । उदश्वित् २ । इत्यमरः । २ । ७ । १३९ ॥

सम्पः, पुं, पतनम् । इति भूरिप्रयोगः ॥

सम्पत्तिः, स्त्री, (सं + पद् + क्तिन् ।) विभवोत्कर्षः । तत्पर्य्यायः । श्रीः २ लक्ष्मीः ३ सम्पद् ४ । इत्यमरः ।२।८।८२॥ ऋद्धिः ५ । इति जटाधरः ॥ भूतिः ६ । इति मेदिनी ॥ (यथा, कथासरित्सागरे । २४ । १६१ ।
"तदैव च ददौ तस्मै सुतां क्लेशविवर्द्धिताम् ।
निजां शिवाय सम्पत्तिमिव मूढ़त्वहारिताम् ॥")

सम्पत्, [द्] स्त्री, (सं + पद् + क्विप् ।) सम्पत्तिः । इत्यमरः ।२।८।८१॥ (यथा, रघुः । १ । ६४ ।
"त्वयैवं चिन्त्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना ।
सानुबन्धाः कथं न स्युः सम्पदो मे निरापदः ॥")
गुणोत्कर्षः । (यथा, किराते । ५ । २४ ।
"गुणसम्पदा समधिगम्य परं
महिमानमत्र महिते जगताम् ।
नयशालिनि श्रिय इवाधिपतौ
विरमन्ति न ज्वलितुमौषधयः ॥")
हारभेदः । इति मेदिनी ॥

सम्पदं, क्ली, (सम्यक् पदं यत्र ।) समं पदयुगम् । इति शब्दमाला ॥

सम्पद्वरः, पुं, (सं + पद + ष्वरच् । इति पुरुषोत्तमदेवः । इत्युणादिटीकायामुज्ज्वलदत्तः ।) राजा । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

सम्पन्नः, त्रि, (सं + पद + क्तः ।) साधितः । (यथा, पञ्चदशी । ८ । ८१ ।
"लौकिकं वचनं सार्थं सम्पन्नं त्वत्प्रसादतः ॥")
सम्पत्तियुक्तः । इति मेदिनी ॥

सम्परायः, पुं, (सम्यक् परे काले ईयते इति । इण् + घञ् ।) आपत् । युद्धम् । उत्तरकालः । इत्यमरः । ३ । ३ । १५० ॥

सम्परायकं क्ली, युद्धम् । इत्यमरटीकायां भरतः । २ । ८ । १०४ ॥

सम्परायिकं, क्ली, युद्धम् । इत्यमरटीकायां स्वामी । २ । ८ । १०४ ॥

सम्पर्कः, पुं, (सम् + पृच् + घञ् ।) मेलकः । रतिः । इति मेदिनी ॥ संसर्गः । यथा,—
"सम्पर्काद्दृश्यते विप्रो जनने मरणेऽपि वा ।
सम्पर्कविनिवर्त्तानां न प्रेतं नैव सूतकम् ॥"
इति शुद्धितत्त्वम् ॥

सम्पर्की, [न्] त्रि, (सं + पृची सम्पर्के + "संपृचेति ।" ३।२।१४२। इति घिनुण् ।) सम्पर्कविशिष्टः । सम्पर्कशब्दादिन्प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति केचित् ॥

सम्पर्कीयः, त्रि, सम्पर्कयुक्तः । सम्बन्धीयः । सम्पर्कशब्दात् णीयप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

सम्पा, स्त्री, (संपततीति । सं + पत + डः । टाप् ।) विद्युत् । यथाह कश्चित् ।
"रागान्धा तमसो विसारिविरहज्वालातिवृष्टेः स्मरा-
विष्ठा भूतगणात् पथोऽतिविषमाद्भ्रष्टा वधूः सत्पथात् ।
पङ्कादेन मदेन पङ्किलतनुः सम्पाति सम्पाततः
सम्पाभानुभुजङ्गसद्म विजहौ यान्ती भुजङ्गाद्भयम् ॥"

सम्पाकः, पुं, (सम्यक् पाको यस्य ।) आरग्वधवृक्षः । इत्यमरः । २।४।२३ ॥ (यथा, सुश्रुते उत्तरतन्त्रे ६१ अध्याये ।
"सम्पाकश्रेयसीसप्तपर्ण्यपामार्गपीलुभिः ॥")
सम्यक्पाकश्च ॥

सम्पाकः, त्रि, (सम्यक् पाको यस्य ।) तर्क्कः । धृष्टः । इति मेदिनी ॥ अल्पः । लम्पटः । इति धरणिः ॥

सम्पाटः, पुं, तर्कुः । इति शब्दमाला ॥

सम्पातः, पुं, (सम् + पत + घञ् ।) पतनम् । इति भूरिप्रयोगः ॥ (यथा, गीतायाम् । १ । २० ।
"प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ।
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ! ॥")
पक्षिणां गतिविशेषः । इति जटाधरः ॥

सम्पातिः, पुं, अरुणपुत्रः । स च जटायुषोऽग्रजो भ्राता । यथा, रामायणे । ४ । ५६ । २ ।
"सम्पातिर्नाम नाम्ना तु चिरजीवी विहङ्गमः ।
भ्राता जटायुषः श्रीमान् विख्यातबलपौरुषः ॥"
(यथा च तत्रैव गरुड़वाक्ये । ३ । १४ । ३२ ।
"द्वौ पुत्रौ विनतायास्तु गरुड़ोऽरुण एव च ।
तस्माज्जातोऽहमरुणात् सम्पातिश्च ममाग्रजः ॥"
यथाच महाभारते । १ । ६६ । ७० ।
"अरुणस्य भार्य्या श्येनी तु वीर्य्यवन्तौ महाबलौ ।
सम्पातिं जनयामास वीर्य्यवन्तं जटायुषम् ॥"
तथा तत्रैव । ३ ।२७८ । १ ।
"सखा दशरथस्यासीत् जटायुररुणात्मजः ।
गृध्रराजो महावीरः सम्पातिर्यस्य सोदरः ॥"
अस्य पक्षदहन-विररणम् । यथा, रामायणे । ४ । ५८ । ४—७ ।
"पुरा वृत्रवधे वृत्ते स चाहञ्च जयैषिणौ ।
आदित्यमुपयातौ खे ज्वलन्तं रश्मिमालिनम् ॥
आवृत्याकाशमार्गेण जवेन स्वर्गतौ भृशम् ।
मध्यं प्राप्ते तु सूर्य्ये तु जटायुरवसीदति ॥
तमहं भ्रातरं दृष्ट्वा सूर्य्यरश्मिभिरर्द्दितम् ।
पक्षाभ्यां छादयामास स्नेहात् परमविक्लवम् ॥
निर्दग्धपक्षः पतितो विन्ध्येऽहं वानरर्षभाः ।
अहमस्मिन् वसन् भ्रातुः प्रवृत्तिं नोपलक्षये ।
जटायुषस्त्वेवमुक्तो भ्रात्रा सम्पातिना तदा ॥")

सम्पातिकः, पुं, (सम्पातिरेव । स्वार्थे कन् ।) गरुड़ज्येष्ठपुत्त्रः । इति शब्दमाला (अरुणस्य ज्येष्ठपुत्त्रः । इति पुराणम् ॥)

सम्पादकः, पुं, (सम्पादयतीति । सं + पद् + णिच् + ण्वुल् ।) निष्पादकः । सम्पन्नकर्त्ता ॥

सम्पादनं, क्ली, निष्पादनम् । संपूर्व्वकण्यन्तपदधातोरनट्-(ल्युट्) प्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥ (यथा, कथासरित्सागरे । १५ । १४९
"संभाव्य सिद्ध्युदयमात्मचिकीर्षितस्य
सम्पादनाय सुतरां जगृहुः प्रयत्नम् ॥")

सम्पादितः, त्रि, निष्पादितः । संपूर्व्वण्यन्तपदधातोः क्तप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

सम्पीड़नं, क्ली, सम्यक्प्रकारेण व्यथनम् । संपूर्व्वपीड़धातोरनट् (ल्युट्) प्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥

सम्पीतिः, स्त्री, सम्यक्पानम् । संपूर्व्वपाधातोः क्तिन्प्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥

सम्पुटः, पुं, (सं + पुट् + कः ।) कुरुवकः । इत्यजयः ॥ पेटा । इति हेमचन्द्रः ॥ एकजातीयोभयमध्यवर्त्ती । यथा, तन्त्रसारः ।
"सकामः संपुटो जप्यो निष्कामः संपुटं विना ।"
तथा च तत्रैव ।
"केवलां मातृकां कृत्वा मातृका तारसंपुटा ।
मातृकापुटितं तारं न्यसेत् साधकसत्तमः ॥"
रतिबन्धविशेषः । तल्लक्षणं यथा,—
"संप्रसार्य्योभयोः पादौ शय्यागतकपोलकः ।